

FRIED ISTVÁN

Latinitás, (nemzeti) irodalmak, kulturalitás



Szörényi László tanulmánykötetében¹ a „Hungaro-latina” jelölés ugyan filológiai diszciplínára nyit, ám oly módon, hogy általa az európai irodalomnak több évszázados történetére láthatunk rá. Olyan jelenség rajzolódik ki, amelynek kapcsolatrendszerében egymásba épül, egymásra vonatkoztatódik és egymás értelmezéséhez járul hozzá mindaz, amit ennek a dolgozatnak címében jelöltem. A *Hungaro-latina* eszerint eszme- és mentalitástörténetileg a XVIII. században egy kulturális „hungarus-tudat”-ra látszik utalni, még akkor is vagy azzal együtt, hogy megjelennek azok a „nemzeti” sztereotípiák, amelyek „nyelvileg” az antikvitásból eredeztethető toposzok perversitásként artikulálódnak; éppen úgy hangsúlyozódik azonban az, hogy (lévén a latin nyelviség révén megformált tematikával a hazai történelem, a hazai táj vonul be az eddigiekhez képest másképpen az irodalomba, lesz vagy lehet egy nemzeti irodalmi tudat alkotóelemévé) egyképpen hangsúlyozódik a latinitás és a hungarus-vonatkozás, az úgynevezett magyarországiság, amely a latinitásnak ezt a változatát olykor lényegi, máskor árnyalati vonatkozásaiban megkülönbözteti a vele hasonló, a vele hasonlítható vagy a vele rokon(uló) lengyel, cseh, horvát vagy ausztriai/német latinitástól. Annyit már itt leírnék, hogy a latinitás nem kizárólag nyelvi természetű megnyilatkozásként jut jelentőséghez, hiszen – és ez Szörényi László tanulmányköteteiből kitetszett – a nyelv csupán az egyik, rendkívül fontos tényező, legalább oly mértékben veendő figyelembe ez a középkortól a XVIII. századig virulens „medium”, illetőleg a *kulturalitást* alakító tényező, amelyet nem feltétlenül és nem minden korban szükséges irodalom- és/vagy poétika-központúnak elgondolnunk.² Igaz, hogy majdnem teljes műfaji rendszert alkot a latinitás „kultúrája”, az ódai, dalszerű, himnikus, epigrammatikus, elégikus jellegű lírától a verses epikáig (külön hangsúlyozva a nemzeti eposztörténetekben vállalt szerepet),³ iskoladrámáig; ugyanakkor aligha feledkezhetünk meg arról, hogy a politikai traktátusok, a bölcséleti értekezések, a pamfletek, a nyelvészeti, poétikai, retorikai tanulmányok „latinitása” oly kidolgozott, évszázadokig esiszolt, szüntelenül át- és újragondolt terminológiával rendelkeztek, amelyből való átlépés a „köznyelvi ékesszólásba” egyszerre volt eredménye és okozója egy paradigma-váltásnak. Ez az átmenet másképpen játszódott le az irodalomban és az irodalommal határos területeken (például

¹ Szörényi László, *Philologica Hungarolatina. Tanulmányok a magyarországi neolatín irodalomról*, Bp., Kortárs, 2002.

² Irodalom- és kultúratudományok összefüggéseiről vö. Rainer Gröbel, Ralf Grüttemeier, Helmut Lethen. *Orientierung Literaturwissenschaft. Was sie kann, was sie will*, Reinbek bei Hamburg, Rowohlt, 2001.

³ Szörényi László, *Hunok és jezsuiták. Fejezetek a magyarországi hősepika történetéből*, Bp., AmfipressZ, 1993.

a nyelvészeti és az esztétikai „szak”-irodalomban, miként azt Verseggy Ferenc és Révai Miklós költői meg nyelvtudói pályája „illusztrálja”), mint a „tudományokban”, amelyekben a XVIII. század végére a megcímzett olvasóközönséghez küldött könyv-üzenetek szerint differenciálódik a följebb emlegetett „elokvencia”, az elit-kultúrát, a „tudós köztársaságot” reprezentáló tudományos írásmód jódarabig őrzi latinitását (nemcsak nyelvében, hanem „szellemében” is: a göttingai neohumanizmus antikvitásszemléletét közvetítette pesti esztétikatanár, Schedius Lajos reformkor-közelben még mindig latinul jelenteti meg „esztétikáját”)⁴, míg a populáris kultúra jegyében készülő, népnevelő célzatú tudományos-„népszerűsítő” könyvek az anyanyelvű publikum ama rétegét igyekeznek megszólítani, amely számára (többnyire) nem adatott meg a belépés a latinitással jelzett művelődési körbe. Ami azonban arra készíti a populáris kultúra terjesztésén fáradozókat, hogy a latinitásban működő terminológiai rendszer megfelelőjét olyképpen alkossák meg az anyanyelven, hogy az egyben a kelet-közép-európai régió problémáit szem előtt tartva a nemzeti mozgalom kulturális fázisának anyanyelvi törekvései szerint formálódjék. A latinitás „költészettörténete” a XVIII. század végéig jórészt hasonló stílusformációkat produkált, mint a „vulgáris” nyelven írt irodalmak, és ezt a párhuzamosságot a nyelvek együttélése, a latin meg a magyar (illetőleg a cseh, a lengyel, a horvát stb.) magától értetődő „többnyelvűsége” biztosította; olykor a költészeti funkciók szerinti megosztást hozta létre, máskor a többnyelvűségben az irodalmi hagyományközösségi tudatot jelezte. Előbb mintegy mellékesen jegyeztem meg: a többnyelvűség az iskolai oktatás révén teljesen természetes nyelvi megnyilatkozássá vált, részben azért, hogy az oktatás nyelvében egyként részesült a különféle nyelvi vidékekről származó tanulói ifjúság, részint azért, hogy az iskola oktatói nemcsak oktattak latin nyelven, hanem magukkal hozták (többnyire főleg a protestáns líceumok „Nyugaton” egyetemet végzett tanárai) annak az országnak a nyelvét, nem egyszer nyelvészemléletét, latin és vulgáris nyelvű irodalmának, tudományos munkáinak (persze nem pusztán emlékezetét, hanem) megvásárolt, jutalmul kapott stb. darabjait, amelyeket aztán közvetítettek a diákok számára. Annyi hozzátennivalóm volna még, hogy a játékosságba futó „irodalom” szintén kedvezett a két/háromnyelvűségnek, az úgynevezett makaroni versek tanúsítják, hogy a rövidebb verses formák révén a nyelvek, nyelvi alakzatok, egymásra vetülő grammatikai vonatkozások összejátszathatók, és egy diákos-humoros lírai darab létrehozását segítik. Ez a fajta „kollégiumi” költészet (lehet, hogy a költészetet kellett volna idézőjelbe tenni) nem kizárólag a kéziratos énekeskönyvekbe kerülhet be, hanem az olyan vállalkozásokba is, mint amilyen Ján Kollárnak 1834/35-ös, kétkötetes „Népdalok” című gyűjteménye.⁵

Ami azonban az elitkultúra többnyelvűségét illeti, az valójában annak a helyzetnek kifejeződése, amely lehetővé teszi a pluralitáselvből fakadó sokféle nyitottság demonstrálódását. Az határozottan tagadható, hogy a latinitás költészeti megnyilatkozása az „anacio-

⁴ Ludovicus Schedius, *Principia philocaliae seu doctrinae pulchri*, Pesthini, Hartleben, 1828.

⁵ Ján Kollár, *Narodnie zpiewanky čili pjsně světské slovákůw w Uhrách...* W Budjně, w Král. Universické Tiskárne, 1835. 2: 153–192: Pjsně študentské a rektorské. A kötet csoportosítása szerint latin–szlovák, magyar–szlovák, szlovák–német, latin–magyar–szlovák énekek sorakoznak egymás után. Egyetlen példa a latin–szlovák anyagból: Umrela mi žena / Quae fuit crux mea / O smutné neštešj / Quam tarde venisti. Az ének rokona a Liliomfiban lelhető dal: Meghalt feleségem...

nalitást” tartósította volna évszázadokon keresztül (mint ezt a „nemzetietlen” kort feltételező irodalomtörténet-írás állította), az azonban megkockáztatható, hogy a latinitás voltaképpen a *sokféleség egységének* kedvezett, és nem zárta ki az *egység sokféleségét* sem. Az bizonyára alaposabb, részletezőbb elemzést igényelne, ha annak felmutatása volna a cél, hogy vannak-e (s ha volnának esetleg, milyen jellegűek) a tematikán túl az egyes ország- vagy nemzetiségi elhatárolásokon belüli nyelvi(?) poétikai(?) stb. sajátosságok, amelyekben belül elkülönüléseket vagy (helyi) jellegzetességeket lehetne kimutatni? Vagy az a tény, hogy a (neo)latinitás írói, költői „európai” irodalomként határozhatók meg (amellett, hogy Adriai tengerparti, horvát, lengyel stb. szerzőként), ennek következményeképpen minden irodalom, író, kor számára (?) hozzáférhetőként, nincs-e ellentétben avval, hogy egyes latin nyelvű szerzőket már a XIX. század „nemzeti” elbeszélésű irodalomtörténeti határozott mozdulatokkal sorolnak be részint a nemzeti irodalomtörténetbe, részint a nemzeti kulturális tudat alakítói közé? Kevésbé bonyolultan kifejezve: megnyugtató módon elfogadható-e, hogy Herder nemcsak fordította Jacobus Baldét, hanem német nemzeti, ill. patrióta költőként tartotta számon?⁶ Miképpen értékelhető például Sarbiewski „lengyelsége”?⁷ A latinnyelvűség-e a meghatározó a Horatius- és/vagy Tacitus-hagyomány át/tovább/újra/szét(?)-gondolásakor Balde latin nyelvű lírájában (például *De moribus veteris ac novae Germaniae*, netán az *Ad Germanos* című versében); e költészet (is) hirdeti, hogy a romlás oka az ősök erkölcesitől való eltérés, a külhoni „módi” utánzása, vagy pedig az érdemel-e több szót, miszerint alakulóban van az a terminológia, amely majd a Horatius-imitációk latin nyelvű „nemzeti” és vulgáris nyelvű, korántsem zárólag némethoni illetőségű változataiban allegorizálódik? Továbbkérdésünk: a neolatinitás költő-reprezentánsai többnyire az antikvitás kiemelkedő poétáihoz hasonlították teljesítményüket, nem egyszer az általuk művelt műfajokat, versformákat, képeket „imitálták”, ugyanakkor kettős célzat érvényesült, az egyik feltehetőleg az önkanonizációé, hiszen a saját költészetnek olyatén meghatározása, amelyben a Horatiushoz, Vergiliushoz vagy Ovidiushoz hasonlóság esetleg a megkülönböztető jellemző, megkönnyítette a befogadást, a hagyománytörténetbe látványos belépés aktusával hitelesítette az „imitáció”-t. De nem téveszthető szem elől, hogy számos esetben a kiigazítás, a felülírás sem elhanyagolható tényező, és ez nem csupán a nagyon is evilági Horatius-carmenek és fordulatok szakralizálásában, vallási képzetekre átfogalmazásában bukik ki, hanem a horatiusi ars poetica olyan módosításában is, amely az *antiquitas* és a *novitas* közötti, termékeny feszültségből eredeztette az antikok nyomába járó, az antikokat azonban kiigazító, módosító lírát vagy verses epikát.

Még egy mozzanatra nem árt figyelmeztetni. Ugyanis a neolatinitás költői abban (is) érdekeltnek mutatkoztak, hogy életművüket ne pusztán elfogadtassák, hanem költészet-történeti szerepükben láttassák. Itt ugyancsak kettős a célzat: nem kevésbé önkanonizációs gesztus az olyan költői cselekvés, amely a latinitás folyamatos historikumát tétélezi,

⁶ Baldérol részletesebben: Eckart Schäfer, *Deutscher Horaz. Conrad Celtis, Georg Fabricius, Paul Melissus, Jacob Balde*, Wiesbaden, Franz Steiner Verl., 1976.

⁷ Józef Budzyński, *Horacjanizm w lyrice polsko-lacienkiej renesansu i baroku*, Wrocław etc., Wydawn. Polskiej Akademii Nauk, 1985. Sarbiewski a lengyel romantikában is számon tartott szerző volt: Józef Warszawski, *Mickiewicz uczniem Sarbiewskiego*, Rzym, Typ. Pontif. Univ. Gregoriana, 1964.

a renaissance ön-megnevezés önmagában utal erre, hiszen azt a típusú *újjászületést* sugallja, miszerint nem a megszakítottság, hanem a folytonosság látszik lényegesnek, az imitatio, de még az aemulatio segítségével ott lehetne folytatni, ahol abbamaradt. Minek következtében az antiquitas és a novitas összefüggései legalább két előfeltételezést eredményezhetnek: az egyik a visszautalások, áthallások, összeshívások és magától értetődő továbbgondolások rendszerét igyekszik történetként elfogadtatni, a másik nem kevésbé véli a történet-elvet megalapozottnak, viszont az antiquitasnak elsősorban traditio-jellegét, kis túlzással: meghaladottságát/meghaladhatóságát igyekszik hangsúlyozni, amit a változó korszakok változó kihívásaihoz lehet, szükséges igazítani. Ennek aztán az lesz a következménye, hogy a neolatinitás poétái a hagyománytörténet során az antiquitas poétái mellé (vagy elé) léphetnek, Balde számára például Sarbiewski legalább oly mértékben hivatkozási „alap”, mint, mondjuk, Horatius. Visszatérve a neolatin költő „nemzetiség”-ére, ez és a számos ehhez hasonló tény akár azt is sugallhatná, hogy a nyelviséggel jelölhető „közösség” elfedi a tematikai eltéréseket. Ezen a ponton lehetne ismét előhozni a korábban futólag említett tételt: az egységben rejlő különféleségekről, illetőleg a különféleségek egységéről. Ugyanis – még ha valóban léteznek is „helyi” nyelvi változatok – a latinítás elég erőteljes, egységesítő tényezőnek bizonyul, ellenben a tematika és a tematikán túl a szűkebb értelemben vett közösségi tudat kifejeződése, továbbá a neolatin poéta (esetleges) reflexiója adott esetben a vulgáris nyelvű költőre/költészetváltozatra erőteljesen „deformálhatja”, átalakíthatja azt, ami nyelvileg egységesként konstituálódik. Persze, a *novitas* esztétikai értéktényezőként meghirdetése mindenképpen elmozdulás a zárt kánon elvétől és a kánont feltétlenül igazoló gyakorlattól, egyben az imitatio reflektálatlan érvényességének csökkentéseként artikulálódhat. Az évszázadokon keresztül alapjában azonos vagy hasonló poétikák (például a genera dicendihez ragaszkodás általában!) nem csupán a latinítás költészetét igyekeztek szabályrendszerükbe vonni, hanem a nemzeti nyelvű irodalmat is, az bizonyára a mozdulatlan tetsző egység ellen hat, ha (például) Sarbiewski nemcsak a horatiusi lírát véli imitálhatónak, hanem a Kochanowskiét is, hiszen Kochanowski lengyel nyelvű költészete – még ha a reneszánsz humanizmuson belül helyezkedik el is – feltétlenül más változatot képvisel, mint a korszak latin nyelvű lírája, jóllehet a nyelvi különbözőség ellenében nem egyszer tematikai hasonlóságok mutathatók ki. Anynyit még ehhez kiegészítésül, hogy a többnyelvű költő/költészet nem egyszerűen több (nyelvi) kultúrában való részvételt jelenthet, hanem mindenekelőtt abban jelölhető meg jelentősége, hogy egymásra nyitja a nyelvi kultúrákat, a nyelvi kultúrák által létrejövő hagyománytörténeteket, és egyként határozza meg a horizont-összeolvadást (költő-költészet és latin nyelvű olvasója/értelmezője között), valamint a latin és a vulgáris nyelvű költő/költészet horizontjainak szétválását: így a tengerparti horvát szerzők többnyelvűsége egymás közelébe hozza a szláv, az olasz és a (neo)latin kulturális hagyományt, ám egyben megteremti közöttük a távolságot, minthogy egyfelől hangsúlyozza a nyelvi elválasztottságot, másfelől a más kultúrába való bekapcsolódásnak, valamint a más kultúra integrálásának „akarást” is. A tengerparti horvát költészet így részint a reneszánsz és a barokk változatainak hangsúlyozásában érdekelt, másképpen fogalmazva: a költészetek miként mutatkoznak meg, mint egymáshoz képest komplementer kulturális jelenségek, részint azt jelzi, hogy a kultúrák dialogizálása kultúraköziségnek és többkultúráltságnak egyként minősíthető. A kultúraköziségben felismerhető a szerző szuverén válogatása a kiszemelt,

más nézőpontból szemlélve: a felkínálkozó nyelvek és ars poeticák tárházából, a többkultúráltság pedig lehetővé teszi, hogy az antiquitasban a novitast, a novitasban viszont az antiquitast érzékeltesse a „mediator”, az „interpres”. Természetszerűleg az antiquitas és a novitas jelentésköre, tartalma nem marad változatlan, másképpen hangzik a korai tengerparti (horvát) költészet értelmezésében, másképpen jelenik meg Sarbiewskinél, majd Baldénál. Annyi bizonyos, hogy az antiquitas auctorokra és ars poeticákra egyaránt vonatkozhat (s itt egy meglehetősen szelektíve olvasott Horatius folyamatos átírásába ütközi), a novitas többnyire önreflexióban, ön-interpretációban válik ható tényezővé, amely a befogadás mikéntjét szabályozza.

A (neo)latin költészet értelmezését a „nemzeti” irodalomtörténetek egy időben mind szűkebb terere szorították,⁸ és legfeljebb a reneszánsz és a barokk világában szorítottak neki helyet. Ugyanis a kelet-közép-európai „nemzeti” mozgalmak „anyanyelvi” fordulata nemigen volt képes mit kezdeni azzal az antiquitashoz képest markáns novitasszal, amely a neolatin lírát évszázadok (közös) kulturális eseményévé avatta, s az antiquitas fogalmi körét az ókorra korlátozta. Illetőleg még a XX. században, egyébként joggal, a nemzeti irodalmak ókori költészet ismeretét abszolutizálva, a reneszánsz és barokk neolatin kultúrájában nem látszott fölismerni (vagy nem egyszer felejtetni, feledtetni akarta) a közvetítőt. Pontosan érzékelteti ezt azoknak a különféle monográfiáknak a sora, amely egy-egy antik szerző utóéletét, Eduard Stemplinger szavával, továbbélését⁹ kísérelte meg föltárni, többnyire Wolf és Boeckh klasszika-filológiai alapvetését mellőzve egy antikváriusi metodológia jegyében. Azok a szórványosan fölbukkanó adalékok, amelyek (például) Sarbiewski magyar irodalmi jelenlétére utalnak Virág Benedeknél, Vitkovics Mihálynál, illetőleg Berzsenyi lehetséges neolatin költészet olvasását feltételezve, nem iktatódtak be a nemzeti irodalmi, irodalomtörténeti gondolkodásba, sem történetté nem lettek, mivel egyfelől az antikvitást oly időnek alá nem vetett, „klasszikus” minőségként fogták föl, amelyhez a nemzeti irodalmak „klasszicizáló” reprezentánsai közvetlenül hozzáférhettek, másfelől – minthogy a neolatinitás kiiktatózott a „nemzeti”(?) irodalom történetéből – az a kulturális „hozadék”, vonatkoztatás-rendszer maradt ki a hasonlításokból, az egybevetésekből, a filiációs jellegű motívumvizsgálatokból, amely az antikvitásszemléletben nem tudta érzékeltetni (rövidre zárva) a kulturalitás „üzenetét”: nevezetesen azt az összetett, nem kizárólag az irodalom esztétikai szférájára vonatkoztatott, legalább oly mértékben „össz”-művészeti, mentalitásbeli képzetet, amely a klasszicitás állandóan változó, a neolatinitással gazdagodó ismérveit a nemzeti irodalom klasszicista és romantikus periódu-

⁸ Igen beszédes, hogy az akadémiai irodalomtörténet, a „spenót” első két kötete tárgyalja a neolatin írásbeliséget, igaz, a költészettel kissé szűkmarkúan bánik, a harmadik kötet szerkesztői-szerzői nem vesznek tudomást róla, nem tudhatjuk meg például Virág és Révai latin verseinek jelentőségét; majd a Vörösmarty-versek kritikai kiadása döbbeneti rá azokat, akik rádöbbenni hajlandók, hogy még a XIX. században sem temetik el a latin nyelvű verselést.

⁹ Eduard Stemplinger, *Das Fortleben der horazischen Lyrik seit der Renaissance*, Leipzig, Teubner, 1906. A Horatius magyar utóéletét feltáró pozitívista magyar kutatás a stemplingeri alapvetéshez igazodott. Janovszky Antal, *Horatius hatása a magyar költészetre és magyar fordítói*, Bp., Szerző, é. n., Csipak Lajos, *Horatius hatása az ó- és újklasszikus iskola követőire*, Kolozsvár, Magyar Irodalomtörténeti Szeminárium, 1912., Jirka [Györkösy] Alajos, *Horatius és a magyar szellemi élet*, Klny. A budapesti m. kir. középiskolai tanárképző-intézet gyakorló-középiskolájának 1934/35. évi értesítőjében, Bp., Sárkány ny., 1935. Sarbiewski magyar utóéletéről is ír.

sának horizontjában lett volna képes értékelni.¹⁰ Szörényi László latin nyelvű epikára vonatkozó kutatásai többek között azért oly jelentősek, mert – magyar viszonylatban – szétfoszlatták azt a tézist, miszerint az úgynevezett honfoglalási (verses) epika a nemzeti irodalomnak XVIII. század végi, közvetlenül Vergiliustól eredeztethető leleménye volna. Feltehetőleg a XVIII. század végi ars poeticák is úgy reagáltak a nevezetes Horatius-epistolára, hogy a neolatin poétikák közvetítése nyomán módosult elgondolások ott munkálnak a műfajváltozatokban. Aligha felejtendő, hogy az évszázadokon keresztül formálódó iskolai oktatás részint didaktikai célból írta át az antikvitásból származó szövegeket, részint tekintettel volt vagy kellett lennie az „élő irodalomra”, azaz a neolatinitás stílustörténetében jelentkező fejleményekre. Annál is inkább, mivel a vulgáris irodalmak meghatározott periódusában a neolatin költészet közöttes helyzetbe került; ha részévé kívánt válni a különféle korokban eltérő jelentésű nemzeti irodalmaknak, ki kellett alakítania a kölcsönös kapcsolatok, a kölcsönhatások hálózatát, méghozzá nem pusztán a neolatin (társ)irodalommal, hanem azzal a vulgáris nyelvű irodalommal is, amellyel nemcsak a tematika, nemcsak a földrajzilag-kormányzatilag azonos „részrendszerbe” tartozás okán, továbbá „érzelmileg” tartozott együvé. Az is igaz, hogy időnként a költészeti és politikai helyzet paradoxitása valójában a neolatin irodalom tárgya; az egykorú szemlélet nem látott abban lényeges ellentétet, hogy bár például a lengyel neolatin irodalom a nemzeti egységért szállt síkra, tette mindezt latin és nem lengyel nyelven, Horatiusnak a széthúzást, visszavonást ostromozó carmenjeit és Kochanowski költeményeit beléptetve a hagyományba, amelynek továbbgondolója lett. A XIX. századi nemzeti irodalomtörténet azonban (nemcsak Kelet-Közép-Európában) az egynyelvűségre törekedett, s a fokozatosan visszaszoruló klasszikus-nyelv oktatás előbb-utóbb a kutatásban, az irodalmi/irodalomtörténeti szemléletben is érezte hatását. Hogy az antikvitás költészetének letűnése és egy új költészet születése szoros összefüggésben van egymással, ezt már Celtis Conrad sejtette,¹¹ szóhasználatával érzékeltette, hogy a „concidit”, a „ruent” periódusát majd a *renascens*-é követi a mobilis orbis-on. Ebből a *renascens*ből lehet a renaissance, a rinascimento, mely (nyelvi) változás, újjászületés a köznyelvi ékesszólás térhódítását hozhatja magával. Ám Celtis versében hangsúlyos helyen ékeskedik a *renascens*, amely ilyenképpen az antiqutasszal egyenértékű poézis életre kelését sugalmazza:

*Concidit Graiae decus omnis linguae,
Et ruent olim Latiae Camenae
Dum novos vultus capiet renascens
Mobilis orbis.*

Talán nem túlzás azt állítani, hogy a nálunk és másutt felélénkülő neolatin stúdiumok mellett tanúskodnak, hogy korántsem szükséges a latin nyelvet csupán holt nyelvként kezelnünk, kiváltképpen ami a reneszánsz és a barokk korszakát illeti. Hogy számos irodalomtörténész kihagyhatónak hiszi a nemzeti irodalomtörténetekből, ennek nem esztétikai, hanem nyelvtudatlansági okai vannak. Szörényi László kutatásainak, legalább is

¹⁰ A magyar neolatin stúdiumok jeles darabja: Varga László, *Hannulik János, a XVIII. század krónikása*, Debrecen, Stúdium Könyvkiadó, 1938. A címmel jelzett problematika művelődéstörténeti vonatkozásokat ígér, külön érdekesség a Sarbiewski-hatás jelzése.

¹¹ A 6. sz. jegyzetemben i. m.

a magyar kultúrát tekintve, többek között az a jelentősége, hogy visszahozza az irodalmi/irodalomtörténeti tudatba, ami nélkül a nemzeti irodalom sokkal szegényesebb, töredettebb lenne, s ami rendkívüli értéket rejt az európai művelődés számára.

Ami még hátravolna, a vázlatosnál is vázlatosabb: Szörényi László neolatin stúdiumai el/bele-helyezése a kutatástörténetbe(n). Hogy ne menjek nagyon vissza időben, Négyesy Lászlónak Pintér Jenő leltár-irodalomtörténetéről írott bírálatával kezdeném: „*a hazai latin irodalom* (kiemelés Négyesy-től) ismertetése függelékül van a műhöz csatolva. Ez csak részben helyes. A hazai latin irodalom szerves alkotórésze volt a magyar szellem irodalmi tevékenységének. (...) Sőt még a XIX. század epikájának egyes gyökerei is latin nyelvű előzmények talajába nyúlnak alá.”¹² Szörényi egyetemi professzorával, Trencsényi Waldapfel Imrével folytatom, kinek beszédes című tanulmánya helyzet-fölmérés és „ötletbörze”, az adott terjedelemben néhány feltételezés, néhány földolgozásra váró adat; kiváltképpen a humanizmus és deákos költészet fejezet fontos szempontunkból, Virág és Berzsényi lehetséges neolatin kapcsolódásai miatt.¹³ Szauder József előadása-értekezése indította meg a magyar irodalmi felvilágosodás-kutatás renenszanszát, a megjelölt célkitűzések között olvasom az alábbiakat: „a XVIII. századi latin nyelvű irodalom (nyomtatott és kézirat) (...) regesztáló-annotáló módszerrel való áttekintése, és további *tervtanulmány készítése az évek folyamán az áttekintett művelődés- és irodalomtörténeti anyagnak a magyar nyelvű irodalommal kapcsolatban adódó tanulságairól, ezek felhasználhatóságáról.*”¹⁴ Szörényi László, aki ezekben az években Szauder közvetlen közelében dolgozott, nem egyszerűen megszívlelte Szauder tanácsait, hanem Szauder buzdítására nekifogott a latin nyelvű magyarországi epika feldolgozásának.¹⁵ A magyar és a nemzetközi kiadványokban közreadott tanulmányok kandidátusi és nagydoktori disszertációs-szintézissé fejlődtek, és bekapcsolták másokkal együtt (például Havas László munkássága említendő) a *philologica hungaro-latinát* az európai tudományos munkamegosztásba. Úgy is, mint irodalomtörténet, úgy is, mint igen tágan értett művelődéstörténet.

¹² Négyesy László, Pintér Jenő: *A magyar irodalom történetének kézikönyve*, Egyetemes Philológiai Közlöny (47) (1923) 181–216. Az idézet: 196.

¹³ Trencsényi-Waldapfel Imre: *Humanizmus és nemzeti irodalom*, It 22 (1932) 15–49. Különösen: 41–45.

¹⁴ Szauder József: *A XVIII. századi magyar irodalom és a felvilágosodás kutatásának feladatai*. ItK 73 (1969) 131–156.

¹⁵ Szörényi László, *A jezsuiták és a magyar honfoglalási epika fordulata: Irodalom és Felvilágosodás. Tanulmányok*, szerk. Szauder József, Tarnai Andor, Bp., Akadémiai, 1974, 567–645.